

אשתמוע- סמוע/ דורון שר-אבי

לפני שבועיים, סיימנו בבית ספר שדה עוד סדרת סיורים שנתיים של מיטיבי הלכת בתכנית הותיקה "חבלים ומקורות". את הסדרה בחרנו לחתום בביקור בבית הכנסת העתיק באשתמוע. זוהי הזדמנות להתייחס במדורנו זה למקום זה.

הישוב אשתמוע נזכר מספר פעמים במקרא. לראשונה נזכר המקום ברשימת הערים של נחלת יהודה בספר יהושע טו: "(וּבְהָרָה שְׁמִירָה וְיִתִּיר וְשׁוֹכֵה: וְדָנָה וְקָרְיַת סֵנָה הַיָּא דָּבָר: וְעֵגְבָה וְאַשְׁתָּמֹה וְעֵנִים)". בספר יהושע פרק כא, נזכר הישוב אשתמוע כישוב של כהנים. בספר שמואל א', ל, נזכר הישוב אשתמוע כאחד המקומות אליהם שלח דוד מן השלל שהביא ממלחמתו בעמלקים: "וַיָּבֹא דָוִד אֶל צִקְלָג וַיִּשְׁלַח מֵהַשְּׁלָל לְזִקְנֵי יְהוּדָה לְרֵעֵהוּ לֵאמֹר הִנֵּה לָכֶם בְּרָכָה מִשְׁלָל אִיבֵי ה': לְאִשָּׁר בְּבֵית אֵל וְלְאִשָּׁר בְּרָמֹת נֶגֶב וְלְאִשָּׁר בְּיָתֶר: וְלְאִשָּׁר בְּעֶרְעֵר וְלְאִשָּׁר בְּשַׁפְמוֹת וְלְאִשָּׁר בְּאַשְׁתָּמֹה".

מאיזכור אשתמוע ברשימות המשפחות של ספר דברי הימים א', ניתן ללמוד כי אנשי אשתמוע היו מצאצאי כלב בן יפונה.

אצל אוסוביוס, בישוף קיסריה בסוף המאה השלישית או תחילת המאה הרביעית לסה"נ, נזכר הישוב אשתמוע בספרו "עיר כהונה. והיום הוא כפר גדול מאד של יהודים בדרומא, בגבול בית גוברין". איזכור זה כמובן מתאים לבית הכנסת שהתגלה כאן.

בכתב יד של התלמוד הירושלמי הנמצא באוניברסיטת קיימברידג' באנגליה, נזכר אמורא, כנראה בן המאה הרביעית לסה"נ ושמו "רבי חסא דאשתמוע". זהו החכם היהודי היחיד המוכר לנו מדרום הר חברון בתקופת התלמוד שזמנו כזמן הישוב היהודי שבמרכז עמד בית הכנסת שלפנינו (לא לה מכם הנזכרים כעת גם ברבי ישמעאל מכפר עזיז, הרי שהוא חי כמאתיים שנה קודם לכן, בתקופת המשנה).

אשתמוע זוהתה בכפר הערבי סמוע כבר על ידי החוקר האמריקאי אדוארד רובינסון שביקר במקום בשנת 1838. אך חפירה של ממש בבית הכנסת הקדום בלב הכפר התקיימה רק 90 שנה לאחר מכן. בשנות השלושים של המאה העשרים, חפרו בבית הכנסת שני חוקרים מן האוניברסיטה העברית, ליאו אריה מאיר ואברהם רייפנברג אך עם פרוץ מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט, פסקה העבודה. רק אחרי מלחמת ששת הימים, חזר למקום זאב ייבין שעמד אז בראש יחידת קמ"ט ארכיאולוגיה של המינהל האזרחי ביו"ש וחפר את בית הכנסת כולו. קוראי מדור זה ודאי מכירים את בית הכנסת בעתיק בסוסיא על כל גודלו ופארו... ובכן, מידות בית הכנסת באשתמוע מכתירות אותו כגדול בתי הכנסת הקדומים שנחשפו בדרום הר חברון- גדול אף מסוסיא. קירו המערבי השתמר לגובה של יותר מ 8 מטרים. בקירו הצפוני אותרה בימת ארון הקודש ומעליה שלוש גומחות הפונות לעבר ירושלים. פתחו של אולם התפילה היה במזרח, על פי ההלכה הנזכרת בתוספתא למסכת מגילה שאין פותחים

דכיר לטב לעזר כהנא
ובנוי דיהב חד טרני
מ[יסין מן פעלה

זכור לטוב אליעזר כהן
ובנוי שנתן טרימיסיס אחד
מרכוש

פתחי בתי כנסיות אלא למזרח שכן מצינו בהיכל שהיה פתוח למזרח. הלכה זו נהגה באותם ימים בדרום הר חברון בלבד (עם כמה יוצאים מן הכלל בצפון הארץ). כתובת פסיפס קטנה שרדה בחלקה באכסדרה שמחוץ לאולם התפילה והיא הזכירה את רבי אליעזר ובניו שתרמו סכום כסף מסוים מעמלם

לבית הכנסת. מכתובת זו לא שרד מאומה אך היא תועדה בחפירתו של ייבין. עדות לקיומה של רצפת פסיפס ניתן לראות כיום גם באולם התפילה. חצר בית הכנסת היתה מוקפת עמודים ששבריהם וכותרותיהם עוד שוכבים כיום באתר. משמאל לגומחות ארון הקודש תיעדו מאיר ורייפנברג בשנות השלושים כתובת הקדשה המזכירה אדם בשם לוליא שתרם חלק מן הבמה לרפואתו. את הכתובת כבר לא ניתן היה לראות בחפירתו של ייבין ב 1968.

מצפון לבית הכנסת מתחת לרצפתו של חדר מאוחר הנשען על בית הכנסת, התגלה מטמון גדול של תכשיטי כסף המונחים בתוך חמש פכיות חרס. בתחילה סברו החוקרים כי מדובר במטמון מן המאה העשירית לפסה"נ וייחסו אותו לימי דוד ואולי אף לסיפור שליחת השלל לזקני אשתמוע (לעיל). מחקר חדש הראה כי יש לאחר את זמנו של המטמון כנראה למאה השמינית לפסה"נ- ימי עוזיה מלך יהודה ואילך. יצוין כי זהו מטמון הכסף הגדול ביותר מתקופת הברזל (תקופת המלוכה) שנמצא בארץ ישראל ומשקלו כ 26 ק"ג!

מיחרב הפונה דרומה למכה, שנבנה בקירו הדרומי של בית הכנסת מעיד כי בימי הביניים שימש המבנה כמסגד. מסורת מקומית בכפר סמוע מייחסת את זמנו לצלאח א-דין האיובי. יתכן וזוהי סיבת השתמרותו ושמירתו הטובה יחסית של בית כנסת קדום זה.

מלבד בית הכנסת המהווה את התגלית החשובה והמרכזית בכפר סמוע, נמצאו ברחבי הכפר במרוצת השנים משקופים רבים המעוטרים במנורות בעלות שבעה קנים. חלק ממשקופים אלה נמצאים כיום במוזיאונים השונים. גם בבתי המגורים הפרטיים בסביבותיו של הגרעין הישן של הכפר, ניתן היה לראות עד לפני כשני עשורים, פתחי בתים מודרניים מעוטרים במנורות, שאינן אלא שימוש משני בפרטים אדריכליים בני זמנו של הכפר מן התקופה הביזנטית. גם חריצי מזוזות ניתן היה לזהות בחלק מבתי הכפר סמוע, כמו גם ביטא. כל אלה הולכים לאט לאט ונעלמים מן העין בשנים האחרונות.

כידוע, הכפר אשתמוע מצוי כיום בשטח A, והכניסה אליו אפשרית רק בתיאום מוקדם עם חטיבת יהודה. חובה לציין מעל גבי במה זאת שהחטיבה שמחה לסייע בביקורים בבית הכנסת העתיק, כמו במקומות נוספים בדרום הר חברון, וזוהי הזדמנות נהדרת להודות לעומד בראשה כיום, אל"מ ישי רוזיליו, וכן למפקדי החטיבה בעבר, לקצין אג"מ עידן עמרן, לקצין הגמ"ר יגאל רימל וצוותו ולעוד רבים וטובים, **על השותפות הטובה ועל הרצון המשותף** לתור את הר חברון לאורכו ולרוחבו, ולבקר במקומות שאם לא פקדנום, היו נשכחים מן העין ומן הלב.

לכולם תודה ובעיקר ברכות ומזל טוב לחטיבת יהודה החוגגת השנה 35 שנים להקמתה.